

Samo Resnik

Žeja po Evropi

Večina teh ljudi (...) je bila naklonjena gibanju za Združeno Evropo. A ni jih vznemirjala tehnokratska Evropa funkcionarjev, visokih komisij in nadsacionalnih birokracij. Ni jih zanimal ne de Gaullov evropski šovinizem ne Monnetova benigna evrokracija, temveč odprta in demokratična Evropska unija, vznemirjena od političnih ciljev.

Arthur M. Schlesinger ml., *A Thousand Days*, 1965, str. 806

V letih slovenskega osamosvajanja je bil zelo v modi, tudi med izobraženimi in mislečimi ljudmi, všečen stavek o "koncu zgodovine". Iz nekih mističnih razlogov naj bi padec sovjetsko-socialističnega tabora prinesel "konec velikih zgodb". Sto let tega se je podobno govorilo o koncu znanosti, ker naj bi bilo že vse odkrito in na vsa velika vprašanja narave odgovorjeno.

Potem sta prišli teorija relativnosti in kvantna fizika. Letos je minilo sto let od Einsteinovega "čudežnega leta", a obletnice so ponavadi jalove, 1989 je bila redka izjema (v Vzhodni Evropi, ne pri nas – mi smo to obletnico praznovali leto prej). Ni videti upanja, da bi letos ali naslednje leto lahko prišlo do kake revolucije, bodisi v znanosti bodisi v iskanju odgovorov na družbena vprašanja. Vseeno pa je napredek, da je danes spet vsaj napol dovoljeno reči, da zgodovine ni konec.

V tem eseju sem izhajal iz razmišljanja zanimivega britansko-ameriškega fizika Freemana Dysona o "seneni teoriji zgodovine". To poglavje iz njegove knjige *Neskončno na vse strani* (1988) je doživelo slovenski prevod v zgoraj omenjenih letih, med enim zadnjih trzajev sedaj pozabljenega študentskega upora izpred dvajsetih let. Ta drugačni pogled na Združeno Evropo posvečam tem zamolčanim nekdanjim dvajsetletnicam in dvajsetletnikom, ki so postavili svoj vogelni kamen Republike Slovenije in včasih tudi plačali za to.

Država, ki se jih je odrekla, je zato revnejša, šibkejša in evropsko manj zanimiva.

V minulem desetletju sem pogosto poslušal dve nasprotni si skupini ljudi, prepričanih, da imajo prav: eni so samoumevno zagovarjali

Združeno Evropo in videli prihodnost za Slovenijo le v njenih mejah; drugi so videli v njej kugo birokratske avtoritarnosti in konec slovenskega naroda. Morda so imeli (ali bodo imeli) prav eni, morda drugi; sam še vedno gledam na tretji način.

Pred svetom po začetku tretjega tisočletja "po Kristusu" vidim dva osnovna para izzivov. Prvi izziv iz prvega para je – ohraniti demokratično kulturo in ohraniti visoko kulturo nasploh. Drugi je – ohraniti tok energije in materialov, potrebnih za tok visokotehnološke civilizacije.

Drugi par izzivov je še težji, in morda še bolj sporen, in morda so odgovori nanj manj nujni. Prvi izziv iz drugega para je – staro vprašanje socialnih standardov, polne zaposlenosti in brezposelnosti, prostovoljne in neprostovoljne revščine, in vprašanje življenjskih ciljev ljudi nižjih, srednjih in višjih slojev. Drugi izziv je – emergentno vprašanje "politike preživetja", politike in razvoja, ki bi v človeško še dojemljivem času (npr. v sto letih, ali vsaj v tristoletih) zajamčila preživetje naše *species* in znanja naše civilizacije proti vsaki zamisljivi nevarnosti. Vprašanje je novo, ker nikoli doslej ni bilo tehnoloških možnosti za odgovor nanj, in ker je bilo vse do druge polovice tega stoletja vprašanje minljivosti sveta bolj metafizično kot pa politično.

Četrto vprašanje lahko v naši diskusiji o Združeni Evropi zane-marimo, prva tri pa so — vsaj po mojem mnenju — zanjo bistvena.

Dramatično rečeno se zdi, da stoji svet pred izbiro med cyberfevdalizmom in novo renesanso.

(Morda je ta pogled enako zmoten, kot je bil stoletje tega pogled, ki je videl v prihodnosti le izbiro med komunizmom in barbarstvom. Mislim pa, da je tudi v najslabšem primeru manj zavajajoč.)

Hipoteza o možnosti nove renesanse pravi, da je v naših letih svet večji in bolj odprt kot kdaj koli prej. Da so realne možnosti za komunikacijo zaradi tehnološkega napredka boljše kot kdaj koli prej. Da je računalniška tehnologija omogočila za kvantni korak boljši dostop do informacij, kot je bil kdaj koli prej – in da bi bil lahko še bistveno boljši. Da te povezanosti, ko se enkrat znajdemo v njihovem preobilju, lahko tudi olajšajo vpogled. In da obenem stojimo na pragu Osončja, in morda pred revolucionarnimi aplikacijami biotehnologij in nanotehnologije. Če bi se tem tehničnim možnostim pridružile želja po odpiranju, civilizacijska napetost in žeja, bi to svet pretreslo bolj in bolje, kot ga je na začetku minulega stoletja pretresla oktobrska revolucija.

Dobili bi civilizacijski korak, primerljiv s klasičnimi Atenami in dve tisočletji poznejšo renesanso. Lahko sanjamo in skušamo zaslutiti poteze tega koraka, ne da bi svoje sanje jemali preveč resno. Otrok si težko predstavlja moškega ali žensko, ki bo zrasla iz njega.

Slutenj druge renesanse, ki bi jo lahko pravzaprav že v prejšnjem desetletju omogočile in priklicale tri velike emergentne tehnologije druge polovice 20. stoletja, vesoljska, računalniška in biotehnologija, je bilo v literarnih iskanjih več, in večine gotovo ne poznam. (Zame je najpomembnejši kratek razmislek v romanu Davida Brina *The Postman* (1985), literarni analizi odgovornosti, po katerem je 1997 Kevin Costner posnel močno poenostavljen film za najstnike, kjer te plasti seveda ni.)

Hipoteza o cyberfevdalizmu pravi, da so koncentracije moči primarno sebične, pogosto nad razumno mero, in da se pogosto boje odprte družbe. Obenem pa imajo te koncentracije nadpovprečne možnosti, da izkoristijo in usmerijo moč novih tehnologij.

Ta hipoteza napoveduje avtoritarno prihodnost velikih socialnih razlik, brutalno družbo velikih nasprotij, kjer so življenja večine ljudi irelevantna. Računalniška in biološka tehnologija dajeta izbrancem tako velike prednosti, da doseže razcep v družbi srednjeveško globino in trajnost.

Če drži, da se družba obnavlja od spodaj, kot je nekoč zapisal Tomaž G. Masaryk, prinese ta razcep zastoj, kljub lepoti in razkošju palač.

Nekateri od nas celo verjamemo tole: če bi milijoni brezposelnih naredili nam vsem uslugo in jutri začeli krvavo revolucijo, bi to naš sistem dovolj pretreslo, da bi kmalu videli resen program javnih del, in v petih letih bi se zgodba končala z delujočo ekonomijo polne zaposlenosti.

prof. Freeman Dyson, *Hitro je lepo*
(esej iz knjige *Infinite in All Directions*, 1988)

Prvo vprašanje ob cyberfevdalizmu je vprašanje o moči civilizacijske mreže. Če je ta dovolj trdna, v družbi ne bo prišlo do razcepa ali pa bo v razcepu država ostala na strani ljudstva. Klasične zgodovinske napetosti med krono in oltarjem, delom in kapitalom, elito in ljudstvom, mestom in vasjo bi novo stoletje tako dopolnilo z napetostjo med demokratično nacionalno državo in fevdalnim velikim kapitalom. Majhen model za to nasprotje lahko najdemo v "New Deal" Ameriki izpred pol stoletja, v Rooseveltovem in Trumanovem času.

Z druge strani je četrto stoletje tega gledal angleški pisatelj John Brunner (*The Shockwave Rider*, 1973). Njegovo vprašanje je, kaj bo storil organizirani kriminal, neukročena fevdalna sila v politično demokratični družbi, soočen z velikim preglednostnim potencialom računalniške tehnologije, velikansko produkcijsko močjo, ki jo omogoča sodobna tehnologija, in hkratno atomiziranostjo politične družbe. Njegov odgovor je, da bo poskušal prevzeti oblast, morda v zavezništvu z delom profesionalne politike, in da se morda na oblasti ne bo bistveno civiliziral.

Ta možnost nam je v Sloveniji znana, sicer ne iz leposlovja, temveč iz deset let stare "udbomafijske hipoteze" (Edo Ravnikar, 1994), o katere močnih in šibkih plateg tukaj ne bi razpravljali.

Kritično vprašanje je tukaj nedvomno družbeno in ekonomsko ozadje organiziranih političnih izbir. Odgovora sta verjetno le dva. Eden je – v našem času to zveni naivno, v zgodovini pa je velikokrat delovalo – v dovolj močni družbeni zavesti velikega dela državljanov, ki zavaruje demokratičnim političnim skupinam tla pod nogami. Drugi odgovor je, da demokratična država poskrbi sama zase in sama plačuje politični pluralizem.

Financiranje političnih strank in kandidatov je in bo temeljni politični problem demokracije našega stoletja.

Vzporedno vprašanje – v *Community of Scholars* (1962) ga je zavidljivo obdelal Paul Goodman – pa je vprašanje preživetja od centrov moči neodvisnega intelektualnega prostora.

Dokler ta obstaja, je civilizacija verjetno varna, kar koli se godi z večino ljudi.

Lahko sicer sprejmemo tezo, da so države sveta bolj ali manj le ovce, ki capljajo za Ameriko, in da bodo odločitve o podobi naslednjega stoletja večinoma ameriške, morda še bruseljske in japonske, uporniki in samohodci pa bodo kaznovani. A celo v primeru, da bo politika po diktatu gospodarsko precej integriranega sveta malim državam odvzela večino možnosti za izbiro svojih lastnih poti, bo teža seštevka malih lokalnih odločitev vplivala na veliki seštevček.

Naj najprej povem, da gledam na Združeno Evropo podobno, kot sem pred referendumom nekaj let tega gledal na Nato – načelno se mi zdi stvar dobra, ne vem pa, če je dobra tudi za Slovenijo. Bruseljsko Evropo vidim kot neroden začetek. Marsikaj v arhitekturi in delovanju sedanje Evropske unije se mi zdi slabo, mislim pa, da se te napake dajo popraviti, in verjamem, da se v Evropi lahko zbere dovolj politične

pameti in demokratične moči, da bo reforma – tj. ena od več možnih reform – uspela. Morda pa se motim in je eksperiment že zavožen.

EU se razvija v centralizirane, nedemokratične Združene države Evrope.”

Jens-Peter Bonde,
danski član Evropskega parlamenta (junij 1998)

Edino, o čemer sem povsem prepričan, pa je, da Velika Evropa/Evropska unija nujno potrebuje kritike in alternativne programe. In da si je v naši pogosto neumni enoumni Sloveniji treba izboriti pravico do kritike te sedaj najsvetejše od svetih krav. Upam, da mi bo odpuščeno zagovarjanje kritike EU celo bolj kot iz ljubezni do Slovenije iz ljubezni do Evrope.

Gotovo imajo vsaj delno prav obrobni kritiki, ki vidijo Združeno Evropo kot novo in večjo Drugo Jugoslavijo, idejo Evrope pa kot sodobno naslednico sanj o pravični socialistični družbi, z bruseljsko Evropo kot analognim dvojčkom realno obstoječega socializma, v katerega so se tiste sanje 19. stoletja izrodile. (Letos je bilo tako boleče zanimivo v Ekranu prebrati zapis Petra Jarha o “sovjetskih” razmerah v evropskem filmu, kjer po njegovem trdnem prepričanju danes Wim Wenders ali Andrej Tarkovski kot mlada avtorja ne bi našla možnosti za snemanje.)

Jugoslaviji ni uspelo, a vsaj v potencialu je bila zanimiva prav zaradi svojih mnogih različnosti in zaradi mehanizmov, ki naj bi omogočili delitev moči in delovanje (kon)federacije. Ne zdi se mi greh, ko mislim, da je zaradi marsičesa škoda, da ji ni uspelo. Morda bi Jugoslavija imela boljše možnosti, če bi bilo različnosti v njej še nekoliko več, če bi bila manj linearno raztegnjena na črti sever–jug, če je ne bi toliko označevala dva največja naroda v njej, če bi bila še za vsaj kako tretjino večja. Ko so v prvi polovici stoletja velike in hitre potniške ladje vozile čez Atlantik, so mnogi mislili, da so uspešne, ker so bile največje in najhitrejše civilne ladje dotlej. Mornarji pa so vedeli, da so uspešne, ker so bile najmanjše in najpočasnejše ladje, ki so še lahko opravile naloženo jim delo. S tega stališča sta bili Jugoslavija in Češkoslovaška preprosto premajhni, da bi delovali. (Morda pa je Unija že zdaj prevelika, čeprav sam tega ne bi rekel.)

Evropo kot zgodovinski kulturni in politični prostor označujejo štiri osrednje sličice:

- grmada s heretikom, ki se cvre na njej,
- tiskarna,
- jadrnica, ki odhaja čez ocean (v obeh podobah, s konkvistadorji in brez njih),
- listina svoboščin.

Predilni stroj, teleskop, mušketa in giljotina, rentgen in elektrode za zasliševanje se mi zdijo manj centralne podobe. Tudi parlament in uradniški formular. Seno, volna, mlin na vodo ali veter so centralni, a hkrati preveč skromni in tihi, da bi jim prisojali centralno vlogo.

Tukaj se opiram na pogled fizika Freemana Dysona, ki pokaže seno in volno kot tehnološka temelja postantične evropske civilizacije, ter mline na vodo in veter kot odgovor Evrope na antično ekonomijo suženjskega dela.

Ob sliki jadrnice bi opozoril na razliko med Evropo in Kitajsko, kjer je politična odločitev konfucijanske elite na pragu odkritja Amerike ustavila pomorsko ekspanzijo in zaprla deželo vase (tukaj se opiram na esej fizika Arthurja Kantrowicza o mingovski mornarici (1980) – ko govorimo o idealu Združene Evrope, se je morda dobro spominjati, da je bila zgodovinska prednost, ki je omogočila svetovni uspeh Evrope, prav njena razdruženost – kot je združenost zgodovinsko na koncu pomagala preprečiti uspeh Kitajske).

Odločenost Bruslja, da bo EU poleg svojega kmetijstva financirala tudi raziskave osončja, se mi zdi morda najpomembnejša pozitivna odločitev evropske elite. Ne le zato, ker bi bile sončne elektrarne v orbiti verjetno civilizacijsko najlepša rešitev energetskega vprašanja. (Osnovno energetske dejstvo sveta je, da imamo nad glavami zelo velik fuzijski reaktor, ki omogoča življenje na Zemlji, nimamo pa še priključkov, pred katerih bi ta veliki reaktor lahko oskrboval industrijsko civilizacijo.)

Že tri desetletja te elektrarne stojijo bolj pred političnim kot pred tehnološkim ali ekonomskim zidom. Politični zid pred njimi pa se opira tudi na konservativno nevednost množic in političnih elit, ki jim je 19. stoletje čustveno bližje od 21. Drugo politično vprašanje pa je najbrž tudi, da je draga energija močan zaveznik trendov, ki iščejo pot iz delno egalitarne demokracije v elitam navidez prijaznejši cyberfevdalizem.

Združena Evropa se je grmadi sicer odrekla in obsoja tudi večino njenih modernejših izpeljank. Zdi pa se, da so listina svoboščin, jadrnica in morda celo tiskarna v njej le obrobno prisotne. Simbol Unije bi lahko bil uradniški formular, nikakor pa ne parlament v

odločujoči razpravi. Cilji Unije se zdijo megleni in civilizacijsko irelevantni. Ni se ji zdelo potrebno, da bi jih razglasila v kaki novi Atlantski listini ali Štirinajstih točkah. Morda je poluradni cilj Unije udobno življenje večine njenih državljanov, sicer benigni cilj, ki pa se zdi bolj v duhu klasične Kitajske. Morda je neuradni cilj Unije svetovni vpliv njenih elit, cilj, ki bi bil Metternichu ali Ludviku XIV. bližji kot Erazmu Rotterdamskemu, ali Galileu, ali Bertandu Russellu, ali Andreju Saharovu.

(Analogno je temeljni problem Republike Slovenije, da ni znala definirati civilizacijskih ciljev in so bili v zadnjem desetletju edini v javnem prostoru prisotni cilji nacionalne skupnosti vstop v EU in Nato, gradnja avtocest ter nejasna in neambiciozna reforma osnovne šole, edini jasno prisotni veliki nedržavni (NGO) cilj pa je bil cilj RKC – rekatolizacija.

Zdi se, da je to spričevalo dometa slovenske politike in kulture.

Poluradni odgovor na to je, da je čas velikih zgodb minil in da je zdaj čas za bolj razslojeno in nekoliko bolj avtoritarno družbo. Plašno historicistično stališče z zanemarljivo intelektualno vrednostjo. Prese-netilo me je, ko mi ga je pred leti previdno, a samoumevno zastopal nekdanji in sedanji minister, ki ga sicer imam za morda vodilnega intelektualca v slovenski politiki osemdesetih in devetdesetih let.)

Bojim se, da bi Združena Evropa lahko končala kot ječa narodov, novejša in večja gnijoča K.u.K., modernejša in z drugačnimi gesli opremljena ZSSR, če se ne bo ne zmoгла ne želela videti kot civilizacijski izziv.

Osrednje vprašanje Velike Evrope je delovanje demokracije v njej. Mandarinska demokracija, ki se zdi politični znak sedanje Združene Evrope, je tvegana, a lahko deluje, dokler mandarini obdržijo profesionalen ponos in stik z domačimi ljudmi. Edina realna kontrolna faktorja pa se zdita kritični intelektualni prostor in demokratične opozicije v državah članicah. Dokler mandarini spoštujejo avtonomne intelektualce, bo Združena Evropa dokaj varna, a to je zaščita, ki ji noben skeptičen politik ne bi upal dolgoročno zaupati.

Predvsem zato potrebujemo program demokratične reforme Unije.

Resen razlog Slovenije ali katere koli manjše države za vstop v takšno Evropo je bil lahko seveda strah pred maščevanjem zavrženega Imperija. (Na zidu mariborske univerzitetne knjižnice se je pred leti smejal ljubek grafit, na katerem je mala kokoška Slovenija izjavljala: "I (love) Europe but I don't want to get married so young.") Doslej ni Bruslju razen

Norvežanov in Švicarjev še nihče rekel NE in vztrajal pri odločitvi. Dve državi, ki bi ju Bruselj težko kaznoval, zaščiteni s pogodbami, lastno gospodarsko močjo in sosedi, ki kazni ne bi odobraval. Slovenija teh ugodnosti nima. Tudi politično je bila na začetku novega stoletja, po zlomu in razprodaji civilne pomladi in mnogih demokratičnih pričakovanj, v sebi mnogo šibkejša od drugih dveh držav "lastne poti".

Drugi razlog Slovenije za vstop v bruseljsko Evropo je lahko bilo upanje malih ljudi v dobrega cesarja, ki bo krotil pretiravanja lokalnih mogotcev. Marsikdo je videl v EU zadnje upanje, da se pristržejo mnoge nepravnosti in samovolje slovenske oblasti, da bi pritisku standardov iz Bruslja uspelo tam, kjer je bil domači demokratični proces prešibek.

Tretji razlog je bil morda brutalno skromen, prav starosvetno kmečko razmišljanje: če bo slovenska politokracija sesula deželo, bomo kot državljani Unije mnogo lažje odšli delat in živeti na tuje.

Šele četrti razlog je pozitiven. Upanje, da bo Slovenija, ko bo spet vpeta v večji prostor, v njem našla protiutež svojim majhnostim. Jože Pučnik je nekoč končal svojo osebno zgodbo *Brez naveze* z "Zgubil da se bom v svetu, sta rekla (brat in sestra). Zgubil sem se". Ker v Sloveniji teh ponovljenih 1970. let ne vidim dovolj moči za lastno pot, lahko le upam, da se bomo našli v svetu.

Peti razlog bi lahko bila, če bi bila ta dežela še ponosna nase in vesela same sebe, civilizacijska odločenost Slovencev, da se kot zagovorniki svobode po Dunaju in Beogradu spopademo še z Brusljem. Če naj ima gibanje za živo Evropo kaj možnosti za uspeh, potrebuje sodelovanje majhnih skupnosti s tradicijo ruvanja s centralizirano birokracijo.

Kaj torej lahko želimo od Združene Evrope?

(1) Najprej to, kar obljublja: koncentracijo gospodarske in tehnološke moči, ki bi smela ali celo morala omogočiti civilizacijski korak naprej.

Morda lahko želimo izjavo o civilizacijskih ciljih Unije.

(2) Lahko želimo Evropo, ki bi bila orkester in ne ječa narodov in regij, ki bi podpirala in uporabljala bogastvo svojih različnosti.

Lahko želimo evropsko listino pravic lokalnih skupnosti nasproti centru. Sedanjo izdajo *Magne Carte*.

(3) Lahko želimo demokratično Evropo, katere središče je demokratičen, legitimen parlament, z zaščiti vpliva malih držav namenjenim senatom po ameriškem zgledu, povezan z odprtim in dovolj preglednim prostorom za javno diskusijo.

Lahko želimo normalno, demokratično izvoljeno in legitimnemu parlamentu odgovorno oblast na celini.

(4) Lahko želimo Evropo dobre infastrukture, dobrih šol in odličnih javnih občil.

(5) Lahko želimo Evropo brez neprostoVOLjne revščine, brez neprostoVOLjno revnih ljudi. Skoraj nepomembno je, ali je to Evropa obsežnih javnih del, gospodarskega zagona ali državljanskih plač.

(“Državljanski plači” podoben mehanizem je kot “potepuhovo plačilo” (*vagabond's wage*) predlagal že leta 1919 Bertrand Russell v knjigi *Ceste k svobodi*. Zdi se očitno, da je po osemdesetih letih tehnološkega razvoja gospodarska moč industrijske civilizacije še precej večja, kot je bila na začetku 20. stoletja. A običajno je postalo, da se obnašamo, kot da ni tako.)

Revščina je danes političen in pravni, ne več tehnološki problem. Od konca prejšnjega stoletja je revščina, vsaj v razvitih deželah, odvisna od odločitve oblasti. Revščina ni več od Boga. (Standardnemu ugovoru, da je evropska (in ameriška) brezposelnost nujna posledica globalizacije in tekmovanja s ceneno delovno silo iz Drugega in Tretjega sveta, izvajana politika gospodarske globalizacije pa je najboljša znana pot za razvoj Drugega in Tretjega sveta ter postopno omogočanje dosegljivosti minimalnih standardov kvalitete življenja revni večini človeštva, lahko ugovarjamo s pogledom, da bi bila delujoča integrirana družba v Evropi ali Ameriki z delujočo ekonomijo polne zaposlenosti velika spodbuda, vzor in upanje za ljudi, skupnosti ter institucije Drugega in Tretjega sveta ter protiutež tam običajnim avtoritarnim kleptoelitam, ki so s svojo zavrženostjo pogosto ali celo praviloma osnovna ovira gospodarskemu razvoju.)

(Pri oklepanju oblasti pa jim, kot nekoč režimu v nekdanji Jugoslaviji, seveda bistveno pomaga podpora in razumevanje Zahoda.)

Več vpogledov v vprašanja, ki se jih dotika ta odstavek, ponuja npr. izjemna knjiga Johna Pilgerja *Skriti programi* (1998).

Najbolj konservativna pot za gradnjo trdne ekonomije se zdi v iskanju ravnotežja med “nevidno roko” svobodnega trga in “vidno” demokratično regulativo, “goal-oriented” – k ciljem usmerjeno, z znanimi cilji.

Še več, zdi se, da bi primerjalna analiza različnih dežel in ekonomij v 19. in 20. stoletju pokazala, da se plast revščine “ne spleča”, da sta njena neposredna in posredna cena – kot ovira gospodarskemu razvoju – previsoki, da pa jo avtoritarni režimi vidijo kot težko pogršljivo orodje.

Če bruseljska Komisija nima programa, ki bi takšno Evropo predvideval, ali če njenemu programu ne zaupamo, lahko želimo demokratično akcijo za spremembo oblasti.

Če evropska pravila takšne demokratične akcije ne omogočajo, lahko želimo spremembo pravil.

Če se v tej deželi nismo bali Dunaja, Rima, Berlina in Beograda, se morda tudi Bruslja ne bomo, čeprav bo morda težji nasprotnik.

Cyberfevdalizem se zdi preveč mogoča in preveč neprijetna možnost, celo v Evropi, da bi bila zaupljiva politična pasivnost upravičena. Centralizirana bruseljska Združena Evropa ima preveč nejasnosti, preveč tveganih rešitev v politični arhitekturi, preveč potez, ki se zdijo civilizacijski koraki nazaj. Zgodovinsko preizkušeni odgovori so decentralizacija, krepitev demokratičnega nadzora ter iskanje in javni pretres alternativnih rešitev. In povezovanje demokratičnih opozicij.

Da bodo v Evropi še v naslednji generaciji zanesljivo gorele luči.

Iskanje demokratične in ustvarjalne Evrope in uporaba Združene Evrope kot orodje za dobre cilje je civilizacijski izziv. Rad bi, da bi bila Slovenija v njem živo udeležena. "Realno obstoječa Unija" pa ni preveč blizu civilizacijski Evropi volne in tiskarne knjig. To je Evropa, ki ji je Leonid Brežnjev, žal, kljub vsem bogaboječim zaklinjanjem, bližji od Andreja Saharova.

Če lahko verjamem Pilgerju, nastopa Brežnjev v britanskem prostoru v mladostni Blairovi podobi, pa tudi drugje ga lahko najdeš. To so politiki, ki vodijo Združeno Evropo proti cyberfevdalizmu, stran od civilizacijskih idealov prejšnjih stoletij. Morda je treba opozoriti, da to ni edina realistična pot. Tehnološko znanje našega časa nam omogoča tudi vzpon v demokratično novo renesanso, a politične volje za to pot v današnji Evropi ni videti. Morda je kje skrita. Bomo videli.